

VLADA CRNE GORE

Gospodin Duško Marković, predsjednik Vlade

Podgorica, 13.9.2019.

**Inicijativa za donošenje zakona u Crnoj Gori o rehabilitaciji i obeštećenju
žrtava političkog progona - zatvorenika i zatvorenica Golog otoka, Svetog
Grgura i drugih zatvora**

1. Potreba za donošenjem zakona

1.1. Prema spiskovima zatvorenika koje je napravila nekadašnja savezna UDBA (Uprava državne bezbjednosti SFRJ) i koji se čuvaju u državnom arhivu Republike Hrvatske, na Golom otoku i drugim logorima za tzv. "informbirovce" između 1948. i 1956. godine bilo je zatvoreno najmanje 16.101 zatvorenika i zatvorenica, od kojih je najviše bilo Srba (44%), a zatim Crnogoraca (21,5%) i Hrvata (16%).¹ Iako je ovaj logor zvanično ukinut 1956. godine, prema podacima udruženja "Goli otok" poslednji politički zatvorenici su ga napustili tek 1962. godine.²

1.2. Na Golom otoku, Svetom Grguru i drugim zatvorima u pomenutom periodu zatvarani su uglavnom komunisti i komunistkinje osumnjičeni za sklonost da sarađuju sa Sovjetskim

¹ On-line časopis *Novi plamen* objavio je skenirane ove spiskove i podatke u okviru teksta "Dosije: Goli otok", 25.12.2013. godine (<http://www.noviplamen.net/dosije-o-golom-otoku/>). Muzej žena Crne Gore, koji je osnovala NVO NOVA Centar za feminističku kulturu iz Podgorice, navodi da je 406 žena bilo osuđeno na Osnovu rezolucije Informbiroa, prema autoru knjige „Golootočka trilogija“ Milinka B. Stojanovića, od kojih 150 žena iz Crne Gore, zatvorenih u Kotorskom zatvoru, Ramskom ritu, u Zabeli i na Sv. Grguru. Spisak je dostupan na: <http://www.muzejzena.me/svjedocjenja.1.svjedocjenja.html>.

² Predsjednik udruženja "Goli otok", Branislav Ljumović, oslobođen je 1961. godine, dok je nekoliko drugih članova udruženja oslobođeno 1962. godine.

savezom posle sukoba Tita i Staljina 1948. godine, tj. "za saradnju s Informbiroom".³ Civilni su u zatvor upućivani po pravilu bez suđenja, na osnovu administrativne odluke, dok se vojnim licima sudilo na insceniranim procesima. Zatvorenici i zatvorenice su držani u ropskim uslovima, podvrgnuti najtežim oblicima fizičke i psihičke torture. Srazmjerno najveći broj ovih političkih zatvorenika i zatvorenica, u odnosu na ukupan broj stanovnika, bio je iz Crne Gore.

1.3. Za razliku od Republike Srbije, Republike Hrvatske i Republike Slovenije, Crna Gora nije donijela nijedan zakon koji tretira pitanje rehabilitacije i naknade štete žrtvama političkog progona u bivšoj zajedničkoj državi Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i naknadno do obnove suvereniteta Crne Gore. Jedini zvanični akt do sada donijet u Crnoj Gori, koji se bavi pitanjem moralnog i pravnog obeštećenja političkih zatvorenika, je *Deklaracija o osudi kršenja ljudskih prava i zloupotrebe vlasti*, koju je Skupština Republike Crne Gore usvojila u januaru 1992. godine.⁴ Ovom deklaracijom, Skupština RCG je osudila "teror nad osuđenima na Golom otoku i drugim po zlu čuvenim logorima i zatvorima", kao i "svaku zloupotrebu vlasti i suspendovanje slobode političkog izražavanja, a posebno svirep, nehuman i ponižavajući tretman kojem su od strane vlasti i pojedinaca koji su nastupali s pozicije moći bili u prošlosti podvrgavani politički neistomišljenici". Utvrđeno je da je "teror nad osuđenima na Golom otoku kao svoju tragičnu posljedicu imao niz nevinih žrtava, dugovremeno etiketiranje i nezaslužen progon velikog broja ljudi" i nedvosmisleno navedeno da će se "svima njima obezbijediti moralna i pravna satisfakcija". Na samom kraju Deklaracije, Skupština RCG je izričito preuzela "svoj dio obaveza" i obavezala se da će "raditi tako da ovu svoju izjavu i djelom potvrdi". Međutim, do danas ništa nije urađeno povodom toga.

1.4. Poslije nekoliko bezuspješnih pokušaja obraćanja nadležnim institucijama, predstavnici udruženja građana „Goli otok“ pripremili su Nacrt zakona o poništavanju presuda, rješenja, akata i radnji državnih organa Republike Crne Gore i FNRJ izrečenih licima osumnjičenim za podršku Rezoluciji Informbiroa iz 1948. godine. Nacrt je dostavljen Ministarstvu pravde Crne Gore još 2006. godine, ali do danas, trinaest godina kasnije, Crna Gora nije uradila ništa po pitanju

³ Informbiro je bio savjetodavno i direktivno tijelo Komunističke partije Sovjetskog saveza i nekih drugih evropskih komunističkih partija (1947-1956), osnovano radi koordinacije idejnog i političkog djelovanja i čvršćeg uticaja SSSR-a. Opsežan spisak literature objavljene na teritoriji bivše Jugoslavije do 2015. godine na ovu temu dostupan je na internet stranici udruženja Goli otok "Ante Zemljar" iz Hrvatske: <http://goli-otok.hr/?p=144>.

⁴ Deklaracija o osudi kršenja ljudskih prava i zloupotreba vlasti, "Sl. list Republike Crne Gore", br. 2/1992", dostupno na: <http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag=%7B31BB31F0-D82B-4AA7-9744-8DC70818E1B6%7D>

njegovog usvajanja. Propuštena je prilika da se i ovo pitanje riješi prilikom donošenja Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja 2015. godine.⁵

1.5. Postupajući po inicijativi Udruženja "Goli otok" Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore obratio se krajem 2008. godine Skupštini Crne Gore, Državnom tužilaštvu i Ministarstvu pravde preporukom za donošenje zakona o političkoj rehabilitaciji Golootočana⁶, ali bez rezultata.

1.6. Odgovarajući na poslaničko pitanje Nevena Gošovića u julu 2013. godine, tadašnji ministar pravde, sada predsjednik Vlade Crne Gore, Duško Marković, odgovorio je da će se Ministarstvo pravde baviti ovim pitanjem, i potvrdio: "iza toga stava i dalje stojim, iako svoju obavezu nijesmo realizovali."⁷ Uprkos najavama, rješavanje ovog pitanja nije bilo predviđeno godišnjim programima rada Vlade Crne Gore od 2012. i zaključno sa 2019. godinom.

1.7. Što vrijeme više protiče, to više ovih žrtava teških kršenja ljudskih prava umire bez rehabilitacije i bilo kakvog materijalnog zadovoljenja.⁸ Njihove porodice i dalje podnose tu nepravdu. Takvo stanje u Crnoj Gori je nemoralno i suštinski nepravedno, protivno osnovnim principima prava i čovječnosti, pa apelujemo da se hitno preduzmu mjere da se donese odgovarajući zakon, kojim bi se žrtvama političkog progona obezbijedila "moralna i pravna satisfakcija", kako je obećano još 1992. godine.

1.8. S obzirom na dugi vremenski period koji je protekao bez rezultata, predlažemo da se usvoji zakon kojim bi se hitno obezbijedila rehabilitacija i obeštećenje kako neposrednim žrtvama političkog progona, tako i nasljednicima onih koji su u međuvremenu preminuli.

U nastavku podsjećamo na međunarodne standarde i uporedno pravna rješenja u prilog inicijativi za donošenje zakona.

⁵ Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja (*Sl. list CG*, br. 35/2015).

⁶ "Obezbijediti pravnu satisfakciju licima, osumnjičenim i osuđenim za podršku Rezoluciji Informbiroa", informaciju objavio dnevni list *Dan*, prenijela Socijalistička narodna partija, 6.10.2009, dostupno na: <http://www.snp.co.me/vijesti.asp?kat=16&id=3787>.

⁷ Relevantni dio Zapisnika 11. (posebne) sjednice proljećnjeg zasijedanja Skupštine Crne Gore u 2013. godini od 24. jula 2013. godine u prilogu.

⁸ Prema podacima koje je u oktobru 2012. iznio Branislav Ljumović, predsjednik udruženja "Goli otok", 2012. godine je bilo 56 živih osoba koje su izdržavale kaznu na Golom otoku, od 3390 zatvorenika kojih je tamo bilo iz Crne Gore, "Crna Gora imala najviše zatočenika na Golom otoku, a Vlada se ne bavi njima", *Vijesti*, 8.10.2012.

2. Međunarodno pravo

2.1. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1985. godine usvojila prvu posebnu rezoluciju o prihvatanju Osnovnih principa pravde za žrtve zločina i zloupotrebe vlasti,⁹ koji uključuju pravo žrtava na obeštećenje i ohrabruju uspostavljanje i jačanje nacionalnih fondova za obeštećenje žrtava. Ovi principi su upotpunjeni 2005. godine Deklaracijom o osnovnim načelima i smjernicama o pravu na pravni lijek i reparaciju žrtava teškog kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, kojom je predviđeno da puna i djelotvorna reparacija žrtava takvih zločina uključuje restituciju, naknadu štete, rehabilitaciju, zadovoljenje i garancije protiv ponavljanja zločina.¹⁰ Obje deklaracije su utemeljene u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima koji obavezuju i Crnu Goru.

2.2. Rezolucijom Savjeta Evrope 1096 o mjerama za demontiranje nasljeđa bivših komunističkih totalitarnih sistema iz 1996. godine, u okviru člana 8, istaknuta je potreba za rehabilitacijom lica koja su osuđena za zločine koji u civilizovanom svijetu ne predstavljaju kriminalne radnje i koja su nepravедno osuđena. Naglašava se da ovim osobama treba obezbijediti naknadu štete, koja ne treba da bude (mnogo) manja od naknade koja se dodjeljuje neosnovano osuđenima na osnovu važećeg krivičnog zakona.¹¹

⁹ *General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985 adopting Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power emanating from the deliberations of the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.*

¹⁰ Rezolucija Generalne skupštine A/RES/60/147, 16. decembar 2005. godine (*Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*), stav 18, dostupna na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>.

¹¹ Rezolucija Savjeta Evrope 1096 (1996) *O mjerama za demontiranje nasljeđa bivših komunističkih totalitarnih sistema*, član 8: „Skupština preporučuje da se procesuiranje pojedinih zločina obavlja istovremeno sa rehabilitacijom osoba osuđenih za „zločine“ koji u civilizovanom društvu ne predstavljaju kriminalne radnje, kao i onih koji su nepravедno osuđeni. Materijalna nadoknada treba da se dodijeli ovim žrtvama totalitarnih režima i ne bi trebalo da bude (mnogo) manja od naknade koja se dodjeljuje onima koji su nepravедno osuđeni za krivična djela prema standardu važećeg krivičnog zakona.“ Originalni naziv: *Resolution 1096 (1996) Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems, article 8: „The Assembly recommends that the prosecution of individual crimes go hand-in-hand with the rehabilitation of people convicted of "crimes" which in a civilised society do not constitute criminal acts, and of those who were unjustly sentenced. Material compensations should also be awarded to these victims of totalitarian justice, and should not be (much) lower than the compensation accorded to those unjustly sentenced for crimes under the standard penal code in force.“* Rezolucija na engleskom jeziku dostupna je na: <http://semanticpace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnceG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0xNjUwNyZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NI>

3. Zakonska rješenja Republike Srbije, Republike Slovenije i Republike Hrvatske

3.1. Republika Srbija

3.1.1. U Srbiji, zakonodavac je Zakonom o rehabilitaciji propisao rehabilitaciju lica "koja su iz političkih, vjerskih, nacionalnih ili ideoloških razloga, lišena života, slobode ili drugih prava do dana stupanja na snagu ovog zakona" na teritoriji Republike Srbije, bez obzira na državljanstvo, odnosno na teritorijama bivših jugoslovenskih republika, ako su imala ili imaju državljanstvo Republike Srbije.¹² Rehabilituju se osobe kojima su do dana stupanja na snagu zakona prava bila uskraćena bez sudske ili administrativne odluke, odnosno na osnovu odluka koje su "donijete protivno načelima pravne države i opšte prihvaćenim standardima ljudskih prava i sloboda".¹³

3.1.2. Zakon o rehabilitaciji Republike Srbije izričito predviđa dvije vrste rehabilitacije: zakonsku i sudsku. Kod zakonske rehabilitacije podnosilac se rehabilituje po sili zakona, i tada sud ukoliko su ispunjeni uslovi za zakonsku rehabilitaciju donosi odluku kojom utvrđuje da je lice rehabilitovano po sili zakona. Sudska rehabilitacija je rehabilitacija na osnovu sudske odluke, dakle nije riječ o deklarativnoj (utvrđujućoj odluci) da je lice rehabilitovano po sili zakona već o konstitutivnoj odluci kojom sud rehabilituje podnosioca zahtjeva za rehabilitaciju na osnovu sprovedenog postupka. Zakonom je posebno predviđeno da se odnosi i na žrtve Golog otoka, u okviru čl. 5 st. 3:

"Lica koja su na osnovu sudske ili administrativne odluke lišena slobode pod optužbom da su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa od 28. juna 1948. godine i držana u logorima ili zatvorima na teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije u periodu od 1949. do 1955. godine".¹⁴

3.1.3. Prema podacima iz 2013. godine u Srbiji ima samo oko 300 živih golotoočana, od čega najviše u Vojvodini - njih 170. Većinu zahtjeva podnose nasljednici. Naknade koje država isplaćuje iznose 700 dinara po danu (7,4 eura), čime su nezadovoljni u Udruženju Golotoočana. Njihovi članovi su do 2013. godine podnijeli 106 tužbi protiv države. Zakon o rehabilitaciji predviđa i druge naknade za nekadašnje političke zatočenike koji su živi kao što je primanje pola

[bWFudGljeGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRRC1BVC1YTUwyUERGlnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTE2NTA3.](http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_rehabilitaciji.html)

¹² Zakon o rehabilitaciji Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 92/2011, dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_rehabilitaciji.html.

¹³ Ibid, čl. 1.

¹⁴ Ibid, čl. 5.

prosječne plate u Srbiji do kraja života i uvećane penzije. Do 2013. godine, međutim, ništa im nije isplaćeno.¹⁵

3.2. Republika Slovenija

3.2.1. U Republici Sloveniji je Zakonom o rehabilitaciji iz 2005. godine predviđeno da lica koja su na osnovu tog zakona ispunila uslove za status političkog zatvorenika za vrijeme postojanja bivše Jugoslavije (od 15.5.1945. do 2.7.1990), odnosno članovi njihovih porodica, imaju pravo na naknadu štete i penzijsko i invalidsko osiguranje.¹⁶ Pitanje visine naknade je regulisano zakonom o isplati kompenzacije žrtvama rata i poslijeratnog nasilja.¹⁷ Priznanje statusa i prava na naknadu i prava na penziju utvrđuje posebna komisija koju imenuje Vlada Republike Slovenije.¹⁸ U Sloveniji je 2003. godine žrtvama ponuđena naknada od 6300 eura za svaku godinu provedenu na Golom otoku.¹⁹

3.3. Republika Hrvatska

3.3.1. Pitanje rehabilitacije i naknade štete u Republici Hrvatskoj uređeno je Zakonom o pravima bivših političkih zatvorenika iz 1995. godine, a poslednja izmjena i dopuna tog zakona je izvršena 2001. godine.²⁰ Ovim zakonom je osobama koje su "zbog svojih političkih uvjerenja ili političkog otpora i borbe za samostalnu Hrvatsku državu bile lišene slobode u razdoblju od 1. prosinca 1918. godine do 8. listopada 1991. godine" predviđena naknada za svaki dan proveden u zatvoru ili pritvoru u visini od 54 kune (7 eura). Prema ovom zakonu rok za podnošenje zahtjeva za priznavanje prava predviđenih zakonom istekao je 31.01.2002. godine.²¹ Pravo na naknadu je imao i bračni drug, a pravo na penziju mogli su da ostvare i drugi članovi uže porodice.²²

¹⁵ "Rehabilitacija: Golootočanima već leglo 53 miliona", 11.03.2013, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:423771-Rehabilitacija-Golootocanima-vec--leglo-53-miliona>.

¹⁶ Zakon o popravi krivic, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 70/05, 89/07, čl. 5, st. 1, dostupno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO474>.

¹⁷ Zakon o plaćilu od škodnine žrtvama vojnoga in povojnoga nasilja (Zakon o isplati kompenzacije žrtvama rata i poslijeratnog nasilja), "Uradni list RS", br. 21/11, dostupno: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=102735>.

¹⁸ Ibid, čl. 9.

¹⁹ <http://www.zurnal24.si/svet/za-dan-trpljenja-na-golem-otoku-7-odškodnine-163272>.

²⁰ Čl. 5 Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika, "Narodne novine", br. 32/95, 164/98, 109/01, dostupan na: <http://www.propisi.hr/print.php?id=3439>.

²¹ Ibid, čl. 6.

²² Ibid, čl.5, st. 2 i čl. 9.

4. Zaključak – predlog

4.1. Poražavajuća je činjenica da Crna Gora, koja je, u odnosu na broj stanovnika, dala najveći broj političkih zatvorenika i zatvorenica u bivšoj Jugoslaviji na Golom otoku, Svetom Grguru i drugim zatvorima, još uvijek nije donijela nijedan pravno obavezujući akt za njihovu rehabilitaciju i obeštećenje. Iako je u januaru 1992. godine Skupština Republike Crne Gore usvojila Deklaraciju o osudi kršenja ljudskih prava i zloupotrebe vlasti, kojom su se tadašnji poslanici obavezali da će obezbijediti "moralnu i pravnu satisfakciju" žrtvama "terora na Golom otoku i drugim po zlu čuvenim zatvorima", taj deklarativno značajan korak nikada nije potkrijepljen usvajanjem odgovarajućeg zakona.

4.2. Imajući u vidu primjere iz regiona i međunarodne pravne standarde, predlažemo da Crna Gora donese poseban zakon koji bi se odnosio na rehabilitaciju i obeštećenje osoba koje su bile lišene života ili slobode ili drugih prava kao politički zatvorenici u periodu od 9. maja 1945. godine do 21. maja 2006. godine. Uživaoci prava bila bi lica kojima bi se priznao status političkih zatvorenika, odnosno, članovi njihovih porodica.

4.3. Sadržaj prava treba da obuhvati: rehabilitaciju u vidu utvrđivanja ništavosti ili nepunovažnosti presuda, odluka ili radnji i svih pravnih posljedica takvih akata kojima su osobe bile lišene života, slobode ili drugih prava zbog političkih razloga; naknada materijalne i nematerijalne štete – u vidu isplate jednokratnog iznosa; posebna mjesečna doživotna novčana naknada; pravo na penzijski staž; pravo na zdravstveno osiguranje, i pravo na povraćaj oduzete imovine, odnosno obeštećenje za oduzetu imovinu.

4.4. Visina naknade treba da bude adekvatna šteti pretrpljenoj zbog neosnovanog lišenja slobode što je za posledicu imalo duševne bolove, otuđenost od porodice i propuštenu ekonomsku dobit manifestovanu kroz nemogućnost zaposlenja ili onemogućavanje karijernog napredovanja, i ne treba da bude znatno niža od obeštećenja koje se danas dosuđuje za neosnovano lišenje slobode, u skladu sa preporukom iz rezolucije Savjeta Evrope. Ako je osoba preminula u zatvoru, tu činjenicu treba posebno vrednovati.

4.5. Imajući u vidu izuzetno kašnjenje u donošenju ovakvog zakona u Crnoj Gori, neophodno je predvidjeti i da pravo na naknadu štete poslije smrti lica koje je po osnovu statusa političkog zatvorenika imalo pravo na rehabilitaciju i naknadu štete, prelazi njegovog ili njenog supružnika, vanbračnog partnera, djecu (bračnu, vanbračnu, usvojenu i pastorčad), potomke, pretke,

usvojioce, braću i sestre, ostale zakonske nasljednike, testamentalne nasljednike i pravno lice čiji je to lice bilo član, odnosno osnivač.²³

4.6. Postupak za ostvarivanje prava pokretao bi se zahtijevom kod nadležnog državnog organa (sud i/ili posebna komisija). Nadležni organ bi pribavljao dokaze i po službenoj dužnosti, troškove postupka snosila bi država. Propisati da je postupak hitan.

4.7. Predlažemo da u cilju donošenja zakona o rehabilitaciji i obeštećenju političkih zatvorenika Vlada Crne Gore hitno oformi radnu grupu i u nju uključi predstavnika Udruženja "Goli otok" i druge predstavnike civilnog sektora.

S poštovanjem,

mr Tea Gorjanc Prelević, izvršna direktorica NVO "Akcija za ljudska prava"

Prilozi:

1. Deklaracija o osudi kršenja ljudskih prava i zloupotreba vlasti, objavljena u "Sl. listu Republike Crne Gore", br. 2/1992.
2. Rezolucija Savjeta Evrope 1096 (1996) *O mjerama za demontiranje nasljeđa bivših komunističkih totalitarnih sistema* (Resolution 1096 (1996) *Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems*).

²³ Vidi čl. 7 st. 2 Zakona o rehabilitaciji Republike Srbije, objavljeno u „Sl. glasniku RS“, br. 92/2011, dostupno na: <http://profisistem.com/zakoni/strana/645>.